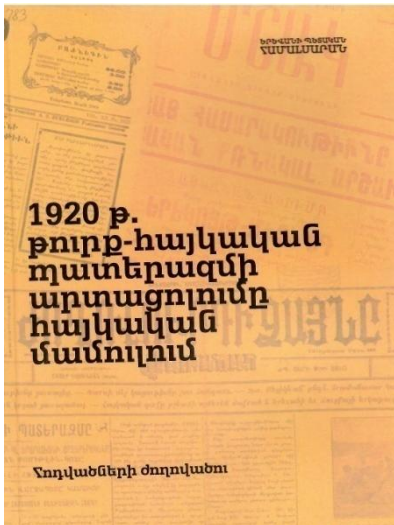

ԷԴԻԿ ՄԻՆԱՍՅԱՆ (ԽՄԲ.), 1920 Թ. ԹՈՒՐԹ-ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՐՏԱՑՈՒՆԻՄԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼՈՒՄ, ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴԿԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ, ԵՐԵՎԱՆ, ԵՊՀ ՀՐԱՏ., 2024, 238 ԷԶ

EDIK MINASYAN (ED.), THE COVERAGE OF THE TURKISH-ARMENIAN WAR OF 1920 IN THE ARMENIAN PRESS, COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES, YEREVAN, YSU PUBLISHER, 2024, 238 P.

ЭДИК МИНАСЯН (РЕД.), ОСВЕЩЕНИЕ ТУРЕЦКО-АРМЯНСКОЙ ВОЙНЫ 1920 Г. В АРМЯНСКОЙ ПЕРИОДИКЕ, СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ЕРЕВАН, ИЗД. ЕГУ, 2024, 238 С.

ԵՊՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ լույս է տեսել «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի արտացոլումը հայկական մամուլում» խորագրով հոդվածների ժողովածուն:

Այն լույս է ընծայել ԵՊՀ հրատարակչությունը: Կազմել է պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Էդիկ Մինասյանը, գրախոսներն են պ.գ.դ., պրոֆեսոր Աշոտ Հայրունին և պ.գ.դ., պրոֆեսոր Աշոտ Ներսիսյանը: Գրքի խմբագիրներն են պրոֆ. Էդիկ Մինասյանը և պ.գ.թ., դոցենտ Տիգրան Ղանալանյանը:

Գիտական հոդվածների սույն ժողովածուն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄ նախարարության և գիտության պետական կոմիտեի

դրամաշնորհային մրցույթով ֆինանսավորման երաշխավորված «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի արտացոլումը 1920–1940-ական թթ. հայկական մամուլում» թեմայի շրջանակում:

Առաջաբանում պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ Էդ. Մինասյանն ընդգծում է, որ սույն թեմայի ուսումնասիրության կարևորությունն ու արդիականությունը բացատրվում են այդ իրադարձություններից 100 տարի անց նման դեպքերի կրկնման հանգամանքով, անցյալի ողբերգական էջերից դասեր քաղելու հրամայականով: Իսկ տվյալ ժամանակահատվածում հայկական մի շարք առանցքային պարբերականներում (Թիֆլիսի «Մշակ», Երևանի «Յառաջ», Կ. Պոլսի «Ժողովուրդի ձայն – Ժամանակ», Ալեքսանդրիայի «Արև», Բոստոնի «Հայրենիք») գետեղված նյութերի ուսումնասիրությունն ու քննական անկողմնակալ վերլուծությունը միանգամայն նոր լույս են սփռում սույն հիմնահարցի հանգամանալից հետազոտության վրա: Իրավ ճշմարիտ է Էդ. Մինասյանի այն դիտարկումը, որ հայկական պարբերականներում

հրապարակված վիթխարի ծավալով նյութերն ու դրանց վերլուծությունները հնարավորություն են տալիս կատարելու անհրաժեշտ և օբյեկտիվ եզրահանգումներ ու եզրակացություններ՝ նաև հենց մեր օրերի իրողություններից ելնելով:

Սույն ժողովածուում ընդգրկված հոդվածների հեղինակներն են էդ. Մինասյանը, Վ. Մենկովսկին, Մխիթար Գաբրիելյանը, Հայկ Մխոյանը, Տիգրան Ղանալանյանը: Հինգ հետազոտության հեղինակ ու համահեղինակ է էդ. Մինասյանը, որը սույն թեմայի ղեկավարն է համարվում:

Ժողովածուում ներառված հոդվածների վերնագրերն արդեն իսկ խոսում են և որոշակիորեն բացահայտում են հետազոտության ուղղությունն ու ուղղվածությունը: Ընդգրկված է ընդամենը ութ հոդված, որոնք ներկայացնում ենք ըստ հերթականության. ա) «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի լուսաբանումը հայկական մամուլում», բ) «Թուրք-հայկական սահմանային բախումների արձագանքները հայկական մամուլի էջերում», գ) ««Մշակ» թերթը 1920 թ. քեմալական Թուրքիայի կողմից Հայաստանի վրա հարձակման նախապատրաստման մասին», դ) «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի և հայոց ցեղասպանության քեմալական ծրագրի իրականացման արձագանքները հայկական մամուլում», ե) «Թուրք-հայկական պատերազմի արտացոլումը «Մշակի» էջերում», զ) «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի արձագանքները Կոստանդնուպոլսի «Ժողովրդի ձայն-ժամանակ» թերթում», է) «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի լուսաբանումը Ալեքսանդրիայի «Արև» օրաթերթում», ը) «1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի լուսաբանումը Բոստոնի «Հայրենիք» օրաթերթում»:

Ժողովածուում ընդգրկված հոդվածներում հեղինակներն առաջնորդվել են պատմականության, օբյեկտիվության, համակողմանիության սկզբունքներով: Թեմայի հետազոտությունը կատարվել է հիմնականում պատմահամեմատական մեթոդի կիրառմամբ, ինչպես նաև հոդվածների կոնտենտ վերլուծության միջոցով:

Արձարձված գաղափարական հիմնական շեշտադրումները վերաբերում են 1920 թվականի պատերազմի նախաշեմին տիրող քաղաքական իրավիճակին, Թուրքիայի՝ Հայաստանի վրա հարձակման նախապատրաստությանը, ռուս-թուրքական համագործակցությանը, թուրքերի կողմից Հայաստանի քաղաքական մեկուսացմանը, ռազմական գործողությունների ընթացքին և ուժերի անհավասարակշռության պատճառների գնահատմանը, հայկական դառն իրականությանը և պատերազմում կրած պարտության խորքային գործոնների բացահայտմանը:

Հոդվածների հեղինակները հայ պարբերական մամուլի էջերում զետեղված վիթխարի նյութի քննական վերլուծությամբ ևս մեկ անգամ ապացուցում են այն իրողությունը, որ քեմալական Թուրքիան, խնամքով նախապատրաստելով իր հարձակումը, նպատակադրվել էր ոչնչացնել հայոց պետականությունը և բնաջնջել Արևելյան Հայաստանի տարածքում գտնվող հայությանը: Առավել քան համոզիչ է ժողովածուում բազմիցս հնչող այն պնդումը, որ թուրքական հարձակման այդ ծանր ու տագնապալից պահին Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը

մենակ մնացին մահացու վտանգին դեմ հանդիման: Արևմուտքի դաշնակից երկրները՝ ԱՄՆ-ը, Անգլիան և Ֆրանսիան, բառացիորեն ոչնչով օգտակար ու նեցուկ չեղան հայ ժողովրդին: Այս առումով միանգամայն բնորոշ ու բնութագրական է Երևանում լույս տեսնող «Յառաջ» օրաթերթից (17.10.1920) հետևյալ մեջբերումը. «...Մեծ ու փոքր դաշնակիցները թողել են հային, իրենց փոքրիկ դաշնակցին թշնամիների առաջ կեանքի ու մահուան պայքարի մէջ և դիային սառնասրտութեամբ ու անտարբերութեամբ դիտում, թէ ինչպէս մենք արինաքան ենք լինում, ինչպէս հայ փոքրիկ ժողովուրդը կամաց կամաց բնաջնջում է» (էջ 19):

Գրքում նշվում է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածի հայկական մամուլում 1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի լուսաբանումը ուներ կենտրոնական ու առանցքային նշանակություն թե՛ Հայաստանում, թե՛ Սփյուռքում: Պատերազմի նախօրյակին ու սկզբնական շրջանում մամուլի էջերում գերիշխում էր լավատեսությունը, որի հիմքում ընկած էին հայկական ուժերի գերազնահատումն ու միաժամանակ թշնամու ուժերի և ռեսուրսների թերազնահատումը: Սակայն հայկական կողմի ունեցած անհաջողությունները և հատկապես Կարսի անկումը սառը ցնցուղի ազդեցություն են գործում մամուլի օրգանների վրա:

Հատկապես կարևոր ու սկզբունքային է ժողովածուի էջերում արծարծված այն միտքը, որ 1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի լուսաբանումը հայկական մամուլում ցույց է տալիս, որ հայ հասարակական-քաղաքական շրջանակները ընթացող ռազմաքաղաքական իրադարձությունների վերաբերյալ գերազանցապես դատողություններ էին անում սեփական պատկերացումներին համապատասխան, հատկապես արդարության հաստատման անխուսափելիության, բայց ոչ սառը և լրջագույնս հաշվարկված հաշիվների վրա:

Ուրեմն, նաև հենց դա պատճառ հանդիսացավ այն հանգամանքի, որ 1920 թ. Հայաստանն ունեցավ ահռելի տարածքային ու մարդկային կորուստներ:

Ժողովածուի հեղինակները համոզմունքով նշել են, որ վերոհիշյալ պատերազմի մասին գրվել, իրականացվել են պատմագիտական գործեր ու աշխատանքներ, սակայն հիմնահարցի վերաբերյալ առավել «ամբողջական պատկերացում կազմելուն լայնորեն օգնում է ժամանակի հասարակության տարբեր շերտերում տիրապետող մտայնությունների ուսումնասիրությունը, ինչն օգնում է նաև առավել լավ հասկանալ իշխանությունների կայացրած որոշումների տրամաբանությունը» (էջ 28):

Իսկ հասարակական լայն խավերի մտայնություններն ու անհանգստությունները ամենից ամբողջական արտահայտված են լինում տվյալ ժամանակի պարբերական մամուլում:

Վերստին ընթերցելով սույն արժեքավոր ժողովածուն՝ հանգում ես այն եզրակացության, որ ցանկացած օբյեկտիվորեն ստեղծված բարեխիղճ գործ օգնում է ներկա և ապագա սերունդներին հաշվի առնել անցյալում թույլ տված սխալները, ճշմարտացի հետևություններ անել և անհրաժեշտ չափով ու մակար-

---

դակով պատասխանատվություն ստանձնել նոր կապեր և հարաբերություններ ձևավորելու գործընթացում:

Մեկ-երկու դիտարկում նկատվող թերացումների վերաբերյալ:

Որոշ կրկնություններ են նկատվում:

Առավել քիչ են ներկայացված պատերազմի ընթացքում իշխանություններին ընդդիմադիր հայ հասարակական – քաղաքական ուժերի և առանձին անհատների ունեցած դիրքորոշումներն ու տեսակետները:

Նաև առաջարկ՝ այս կարևոր հիմնահարցը ամբողջությամբ հետազոտելու համար հարկավոր է շարունակել աշխատանքը՝ ընդգրկելով տվյալ ժամանակի հայ պարբերական մամուլի ևս մի քանի անուն:

Արմեն Կարապետյան

Armen Karapetyan

Армен Карапетян

Պատմության ինստիտուտ, Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստան
Institute of History, National Academy of Sciences, Armenia
Институт истории, Национальная академия наук, Армения

armen.karapetyan@academhistory.am

DOI: 10.53548/0320-8117-2026.1-320